

- 1) електронна пошта (може містити сліди у вигляді листування з інформацією про розпалювання ненависті та ворожнечі, ксенофобські настрої, фашистську чи націоналістичну символіку, знущання над символами національної чи расової приналежності потерпілих тощо);
- 2) вебсайт (відвідування популярних ресурсів в інтернеті, зокрема екстремістського спрямування, та розміщення публікацій ксенофобського характеру);
- 3) акаунт у соціальних мережах (*Instagram, YouTube, Facebook, Twitter, LinkedIn, Threads* та ін.);
- 4) локальна мережа (доступ до додатків, тек, файлів та ін.) усіх з'єднаних між собою комп'ютерів;
- 5) ПК (жорсткий диск містить інформацію про функціонування ПК, операційну систему, фотографії, відеозаписи, документи, програми тощо). Завдяки роботі пам'яті ПК можна відновити видалені файли, а також виявити такі сліди, як тимчасові копії документів *MS Office*, тимчасові файли, збережені різними програмами, перейменовані файли тощо.

Отже, електронні (віртуальні) сліди можуть та мають бути використані у процесі доведення мотиву нетерпимості під час розслідування умисних вбивств, оскільки зазначена категорія злочинів не лише загрожує життю та безпеці представників певної раси, національності чи релігійної конфесії, але й порушує принцип рівності та заборони дискримінації. Варто зазначити, що в епоху *Smart City*, віртуальної реальності та штучного інтелекту пріоритетним напрямом розвитку сучасної криміналістики є запровадження методики пошуку електронних (віртуальних) слідів, способів їх вилучення, дослідження та використання для досягнення мети розслідування кримінальних правопорушень, зокрема умисних вбивств із мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Перелік джерел посилання

1. Авдєєва Г. К., Стороженко С. В. Електронні сліди : поняття та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 1. С. 168—175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2017_1_21 (дата звернення: 01.09.2023).
2. Хижняк Є. С. Віртуальні сліди: поняття та ознаки. *Правове життя сучасної України : у 2 т. : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17.05.2019 р.)*. Одеса, 2019. Т. 2. С. 422—425. URL: <https://hdl.handle.net/11300/21544> (дата звернення: 01.09.2023).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.09.2023).
4. Коваленко А. В. Класифікація електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 202—214. DOI: 10.21564/2414-990X.161.278117 (дата звернення: 01.09.2023).

Кримінальні процесуальні проблеми судової експертизи

Оксана Капліна,

д-ка юрид. наук, проф., член-кор. Національної академії правових наук України,
засл. діяч науки і техніки, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3654-673X>

Викладено проблеми, які стосуються кримінальних процесуальних аспектів залучення експерта та проведення експертизи. Зроблено висновок про відсутність правової визначеності стосовно назви слідчої дії та процесуального документа, яким мають ініціювати залучення експерта та проведення експертизи. Наголошено на недостатній захищеності прав та законних інтересів потерпілого в аспекті ініціювання проведення експертизи та наданні переваги сторони захисту на шкоду чинному законодавству.

Ключові слова: *судова експертиза; експерт; залучення експерта; доручення на проведення експертизи.*

Criminal Procedural Issues in Forensic Examination

Oksana Kaplina

This paper elucidates the problems pertaining to criminal procedural aspects of involving a forensic examiner and conducting examinations. It concludes the legal clarity lack regarding the investigative action name and procedural document that should initiate the forensic examiner's engagement and conducting examinations. Emphasis is placed on the insufficient protection of the victim's rights and legitimate interests in terms of initiating the examination and giving preference to the defense side at the expense of the current legislation.

Keywords: *forensic examination; forensic examiner; forensic examiner's involvement; examination assignment.*

Незважаючи на одинадцятирічну практику застосування Кримінального процесуального кодексу України [1] (далі — КПК), залишається ще багато проблемних питань законодавчого, правотлумачного, правозастосовного характеру, які негативно позначаються на здійсненні кримінального процесуального доказування, забезпеченні прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Складнощі, які виникають під час здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні під час залучення експерта та проведення експертизи, використання висновку експерта в доказуванні, його оцінки судом тощо, можна розділити на проблеми: 1) нормативного регулювання; 2) правотлумачення; 3) правозастосування.

Що стосується першої означеної проблеми, яка тісно пов'язана із другою, зазначимо, що інститут судової експертизи у кримінальному провадженні не можна віднести до тих, що є добре структурованим та не має дефектів нормативного регулювання. Розпорошеність норм, які його утворюють, їх правова невизначеність, наявність бланкетних чи відсильних норм впливають на процес правозастосування, допустимість отриманих органами досудового розслідування доказів, призводять до доктринальних дискусій, відсутності єдності судової практики.

Загальновідомо, що норми права як формально-визначене правило поведінки, яке регулює суспільні відносини, має бути належним чином структуровано, узгоджено, побудовано максимально логічно та зрозуміло. Під час побудови норми права термінологія має бути зрозуміла, чітка, без застосування термінологічної варіативності. Однак тлумачення норм КПК, які унормовують проведення експертизи, указує на те, що законодавець не дотримувався вимог законодавчої техніки. Наприклад, в системі слідчих дій передбачена така слідча дія, яку правники традиційно називають «проведення експертизи». Утім, звернення до нормативного регулювання, яке міститься у КПК та складає інститут судової експертизи у кримінальному провадженні, не дає нам чіткого уявлення про назву відповідної слідчої дії, оскільки передбачає «Підстави проведення експертизи» (ст. 242); «Порядок залучення експерта» (ст. 243); «Розгляд слідчим суддею клопотання про проведення експертизи» (ст. 244); «Отримання зразків для експертизи» (ст. 245); «Проведення експертизи за ухвалою суду» (ст. 332) [1]. Отже, спостерігаємо нормативну варіативність у використанні термінології, яка заважає нам навіть визначити назву слідчої (розшукової) дії, яка останнім часом стає все більш затребуваною під час здійснення досудового розслідування.

Ця проблема має не лише доктринальне значення, вона позначається на навчальному процесі, адже у підручниках із криміналістики та кримінального процесу використовують різну термінологію, що неприпустимо у країні романо-германської системи права. Окрім того, термінологічна невизначеність не дає можливості зробити висновок про назву процесуального документу, яким залучається до участі у кримінальному провадженні експерт.

Звернення до ст. 69 КПК «Експерт» також не розв'язує поставлену проблему, адже відповідно до її правового змісту: *«Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України “Про судову експертизу” на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань»* [1].

Експертиза, як відомо, проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту (ч. 1 ст. 242 КПК). Відомо, що рішення слідчий, дізнавач, прокурор приймають у формі постанови (ч. 3 ст. 110 КПК); судові рішення приймають у формі ухвали (ч. 2 ст. 110 КПК). Однак звернення до ч. 6—7 ст. 69, ч. 3 ст. 332 КПК вказує на те, що законодавець послуговується також термінологію «доручення проведення експертизи». Крім того, закон використовує також словосполучення «сторони залучають експертну установу, експерта або експертів». У зв'язку з такою нормативною варіативністю у правозастосовній практиці існує неформальна практика, запозичена з КПК 1960 року [2], коли дізнавачі, слідчі, прокурори виносять постанову про призначення експертизи чи постанову про проведення експертизи, що термінологічно не узгоджується з чинним КПК [1].

Дисонансу додає також тлумачення ч. 6 ст. 69 КПК, яка передбачає, що *«Експерт невідкладно повинен повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів»* [1]. За буквального тлумачення наведеного положення закону може скластися враження, що сторони залучають експерта, а суд надає йому доручення на проведення експертизи. Утім, у ч. 7 ст. 69 КПК знову некоректно використовується термінологія, а буквальне її тлумачення вказує на варіативність, пов'язану з суб'єктом доручення. Так, *«У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб»* [1] (Тут і далі пів жирне виділення наше — Авт.). У першому випадку використання терміну «доручення» він логічно стосується будь-якої особи, у другому — лише стосовно суду. Окрім того, з'являється нове словосполучення «особа, яка призначила експертизу».

Не розв'язує проблему і звернення до Закону України «Про судову експертизу» (далі — *профільний Закон*) [3], оскільки у ст. 71 «Підстави проведення судової експертизи (обстеження і дослідження)» закріплено, що підставою проведення судової експертизи є **відповідне судове рішення** або **рішення органу досудового розслідування**, або договір з експертом чи експертною установою, якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб. Тобто законодавець не акцентує увагу на тому, яким саме рішенням призначена експертиза, залишаючи право нормативного регулювання за КПК, якій має передбачати назву процесуального документу, яким «залучається експерт», «призначається експертиза» чи «надається доручення» на її проведення.

Спростовує твердження про доручення проведення експертизи винятково судом ч. 2 ст. 15 профільного Закону, оскільки в ньому йдеться, зокрема, про слідчого, дізнавача та прокурора як суб'єктів, що мають право доручати проведення експертизи. Окрім того, доручити проведення судової експертизи може відповідний орган чи особи іншої держави, з якою Україна має угоду про взаємну правову допомогу і співробітництво (ч. 1 ст. 22 профільного Закону).

Отже, якщо у ч. 3 ст. 332 КПК законодавець передбачає назву процесуального рішення, яким суддя забезпечує проведення експертизи під час судового розгляду (це ухвала суду про доручення проведення експертизи), то, що стосується стадії

досудового розслідування та назви процесуального рішення дізнавача, слідчого прокурора щодо проведення експертизи залишається правова невизначеність, варіативність законодавства та відсутність єдності у доктринальних підходах та правозастосовній практиці. Якщо виходити з буквального розуміння ч. 1 ст. 243 КПК, яка передбачає, що *«експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження»*, то можна припустити, що залучення експерта — це діяльнісний аспект слідчої дії щодо її ініціювання, а доручення сторони — формальний. Утім, як зазначено вище, залучення експерта — це рішення, яке дізнавач, слідчий, прокурор має виносити у формі постанови, як це передбачено КПК. Що ж стосується сторони захисту, то вона може звернутися до вказаних осіб із клопотанням про проведення експертизи, а у випадку відмови — до слідчого судді. У цьому випадку залучення експерта буде формалізовано в ухвалі про доручення проведення експертизи (як це вказано у ст. 332 КПК).

Проведене узагальнення дає змогу зробити висновок, що наведена термінологічна невизначеність може бути усунена, безумовно, винятково законодавчим шляхом, однак до внесення змін до КПК вважаємо за необхідне спиратися на положення ч. 6 ст. 69 КПК, ч. 1 ст. 242, ст. 243 «Порядок залучення експерта», ч. 1—3 ст. 332 КПК та іменувати постанову слідчого, дізнавача, прокурора, в якій реалізується процесуальне рішення стосовно необхідності проведення експертизи *«Постанова про залучення експерта та проведення експертизи»* або *«Постанова про доручення проведення експертизи»*.

Декілька років застосування КПК продемонстрували наявність прогалин та те, що права та законні інтереси осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, недостатньо захищені. Наприклад, КПК передбачає право на залучення експерта лише за дорученням сторони кримінального провадження (ст. 243 КПК). Тобто поза межами нормативного регулювання залишається таке право потерпілого, який, як відомо, не належить до сторони обвинувачення. Виняток складають випадки, коли він бере участь у справах приватно-публічного обвинувачення (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК). Виявляється, потерпій також має отримати право самостійно залучати експерта. Обґрунтувати цю позицію можна тим, що на потерпілого КПК покладає обов'язок обґрунтувати суму заявленого ним цивільного позову. Зрозуміло, що іноді це неможливо зробити без проведення експертизи.

У судовій практиці непоодинокими є випадки неточного застосування вимог КПК. Наприклад, відповідно до ст. 244 КПК сторона захисту має право звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо: 1) для розв'язання питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його, або для розв'язання залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дають змогу дати повний та належний висновок, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт унаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок; 2) сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин [1].

Узагальнення практики свідчить, що слідчі судді іноді не враховують вимогу законодавства стосовно підстав залучення експерта, а саме: коли *«сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин»*. При залученні експерта за клопотанням сторони захисту остання має підтвердити неможливість самостійно залучити експерта. Обов'язковою підставою для задоволення клопотання про залучення експерта в зазначеному випадку є саме відсутність у особи, яка заявила клопотання, можливості залучити експерта самостійно через брак коштів або з інших об'єктивних причин. Імовірно, слідчі судді віддають перевагу стороні захисту, однак поступаються вимогам закону.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (утрат. чин.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20220520#Tex> (дата звернення: 03.09.2023).
2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. № 1001-05 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1001-05#Text> (дата звернення: 03.09.2023).
3. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

**Інформаційно-аналітичне забезпечення протидії
кримінальним правопорушенням**

Марієтта Капустіна,

канд. юрид. наук, доц., Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1990-5259>, e-mail: marietta-k@ukr.net

Розглянуто сутність, цілі й завдання інформаційно-аналітичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Акцентовано увагу на інформаційно-аналітичних системах, які органи кримінальної юстиції використовують у протидії кримінальним правопорушенням.

Ключові слова: інформаційно-аналітичне забезпечення розслідування; інформаційно-аналітична система; криміналістично значуща інформація.

Information Analytics Maintenance for Combating Criminal Offenses

Mariietta Kapustina

This article explores the essence, objectives, and tasks of information analytics maintenance for criminal offense investigations. Emphasis is placed on the information analytics systems utilized by criminal justice agencies in their efforts to counter criminal offenses.

Keywords: information analysis maintenance for crime investigation; information analysis system; forensically sensitive information.

Результативність розслідування кримінальних правопорушень істотно залежить від того масиву значущої інформації, який є в розпорядженні у слідчого. У процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень інформація повинна мати ряд характеристик, серед яких важливе значення має її системність. Під останньою розуміємо систематичний збір даних, їх оновлення та впорядкування, а саме створення певних видів обліку інформації. Слідчий, за умови постійного аналізування величезного масиву інформації, повинен виокремлювати з неї криміналістично значущу. Це завдання ускладнено проблемами з отриманням відомостей із різних джерел, постійним дефіцитом часу, а нерідко й недосвідченістю або недостатньо професійним рівнем самого слідчого. Окрім того, розкриваючи кримінальні правопорушення, які доводиться розслідувати вперше (наприклад, воєнні злочини) слідчий розв'язує складні тактичні й пізнавальні завдання. Такі завдання взагалі неможливо розв'язати без належного, сучасного інформаційно-аналітичного забезпечення.

Інформаційно-аналітична робота під час розслідування кримінальних правопорушень містить збирання, зберігання, систематизацію й аналіз доказової та орієнтувальної інформації з метою ухвалення оптимальних тактичних і процесуальних рішень.

Основними цілями інформаційно-аналітичного забезпечення є використання систем для пошуку й аналізу інформації, необхідної для розслідування, розкриття та попередження кримінальних правопорушень; моніторинг руху інформаційних потоків про об'єкти і порядок їхньої актуалізації у розслідуванні, розкритті та попередженні кримінальних правопорушень; підготовка аналітичних матеріалів за результатами